

Freek Van de Velde

KU Leuven

Contact: freek.vandevelde@kuleuven.be

Tast migratie de taal aan?

Van actief gesproken talen wordt wel eens gezegd dat ze ‘levend’ zijn. Daarmee wordt bedoeld dat ze voortdurend veranderen, zowel op het vlak van de klanken als op het vlak van de grammatica en de woordenschat. Wie of wat is verantwoordelijk voor die veranderingen? Er spelen meestal verschillende factoren tegelijkertijd (en bij de ene verandering is de ene factor wat doorslaggevender dan de andere): ‘imperfecte eerste-taalverwerving’, ‘sociale onderscheidingsdrang’, ‘taalinterne factoren’, ‘gemakzucht’,

enz. (zie: Aitchison 2012). Maar wellicht de belangrijkste aanstuwende factor van taalverandering is ‘taalcontact’, in het bijzonder wanneer volwassen tweedetaalverwerwers zich in groten getale de nieuwe taal eigen maken. Onderzoek van onder andere Kusters (2003), Trudgill (2011) en Bentz & Winter (2013) laat zien dat langdurige blootstelling aan dit soort taalverwervingsprocessen de grammatica eenvoudiger en transparanter maakt. Dat verklaart waarom de Engelse morfologie zo armtierig is in vergelijking met de morfologie van het IJslands, waarom Pasjtoe zoveel complexer is dan Farsi en waarom het Latijn zijn inflectionele vormenrijkdom heeft zien afvlakken in de ontwikkeling naar het Frans.

Het Nederlands is de resultante van verschillende golven van migratie of taalcontact in de loop van de geschiedenis, die niet zelden een aanslag betekend hebben op de grammatica. Een eerste ingrijpende ontwikkeling heeft zich duizenden jaren geleden voorgedaan, toen het Germaans tot stand kwam, als aftakking van het Indo-Europees. Het ‘Proto-Germaans’ is tot stand gekomen in Zuid-Scandinavië en Noord-Duitsland (Sleeswijk-Holstein), vermoedelijk toen de zogeheten Trechterbeker-cultuur – die archeologen situeren tussen 4.300 voor Christus tot 2.700 voor Christus in die streken – oostelijke invloed onderging en overging in de Touwbeker-cultuur. Die oostelijke invloed kwam van een paardenmennend volk in de Zuid-Russische steppen. Het resultaat was een aanzienlijke vereenvoudiging van de grammatica, met name in het verbale systeem, die vermoedelijk toegeschreven moet worden aan de onvolledige taalverwerving van het Proto-Indo-Europees door de lokale Zuid-Scandinavische bevolking. De tweede grote verandering is het resultaat van de vroegmiddeleeuwse volksverhuizingen, waarbij uiteenlopende vreemde stammen zich in de Lage Landen vestigden en de onderlinge stammentwisten van de Germanen een turbulente periode inluiden waarin overwonnenen de taalvariëteit van de overwinnaars overnamen – ofwel (nood)gedwongen, ofwel uit welbegrepen eigenbelang om op de sociale ladder te kunnen klimmen. Ook recent blijkt hoe snel mensen overschakelen op de taal van een als prestigieuzer ervaren cultuur. Thuis talen van immigranten kunnen op twee generaties tijd volledig verdwijnen.

Voor het Nederlands is vooral de botsing tussen het kust-Germaans en de Frankische dialecten vanuit het zuiden van wat thans het Duitse taalgebied is, van belang. Die botsing heeft diepe sporen nagelaten in onze dialecten en is ervoor verantwoordelijk dat we soms (net als andere kust-Germanen) de *n* laten vallen in bepaalde woorden – *vijf* (Engels *five*) vs. Duits *fünf* – en soms ook weer niet – *mond* (Duits *Mund*) vs. Engels *mouth*. De botsing verklaart ook waarom oostelijke dialecten meer meervouden op *-en* hebben en westelijke dialecten meer meervouden op *-s*. Hoe verder je naar het oosten woont, hoe meer je *mosselen* en *wafelen* zult horen in plaats van *mossels* en *wafels*.

In de hoge en late middeleeuwen en in de Vroegmoderne Tijd leidt arbeidsmigratie van het omliggende platteland en van verder afgelegen gebieden naar het sterk verster-

delijkte Vlaanderen, Brabant en Holland tot nieuwe taalveranderingen. Het Nederlands bouwt – sneller dan het Duits – zijn naamvalsysteem af, ondanks de restauratiepogingen in de schrijftaal van de renaissance. Sterke werkwoorden verzwakken sneller (*loech* wordt *lachte*). En net zoals in het Frans de *passé simple* baan ruimt voor de *passé composé*, wint in het Nederlands het analytisch perfectum terrein op het preteritum.

In de loop van de twintigste eeuw komen nieuwe migratiestromen op gang, onder andere vanuit Noord-Afrika en Turkije, en ook die laten hun sporen na in de Nederlandse grammatica. Uit lopend onderzoek dat we onder andere in Leuven uitvoeren, blijkt dat het etnolectisch Nederlands verschijnselen laat zien in de morfologie die zich goed laten vergelijken met wat we kennen uit het verleden. Opake grammaticale onderscheidingen worden opgeruimd.

Een opvallend voorbeeld is ‘genus’ (grammaticaal geslacht). Net als in het Frans of het Duits is de koppeling tussen ‘mannelijk’, ‘vrouwelijk’ en ‘onzijdig geslacht’ en de objecten waar die naar verwijzen in hoge mate arbitrair: *tafel* is vrouwelijk, *stoel* is mannelijk, zonder dat dat duidelijk gemotiveerd is. Taalverwerving van de drie geslachten is lastig, zowel voor kinderen als voor volwassen taalleerders, omdat het lidwoord en de congruentie van de adjectieven maar partiële informatie geven. Het onbepaald lidwoord *een* is ongedifferentieerd voor genus en het bepaald lidwoord maakt alleen een onderscheid tussen onzijdige substantieven (*het*) en de rest, t.w. mannelijke en vrouwelijke substantieven (*de*). Dat heeft tot gevolg dat het onderscheid tussen mannelijke en vrouwelijke woorden verdwijnt en dat ze samen ondergebracht worden in een ‘zijdig genus’. Het Marokkaans-Nederlands etnolect gaat nog een stap verder: daar gaat het onderscheid tussenzijdige en onzijdige woorden schuiven. In (1) en (2) staan twee zinnen uit het Morocccorp (Ruetten & Van de Velde 2013).

- (1) +Abdurrahmaan321: haha moet soms lachen wat die mannen roepen als ze in die zand zitten
- (2) +Mockro: vooral de nederlanders gaan nu kapot, het kaas in hun kop begint te smelten want hun varkenshoofd kookt

We zien hier twee verschillende verschijnselen: Abdurrahmaan321 gebruikt het zijdige demonstrativum *die* bij een onzijdige zelfstandig naamwoord *zand*. Dat is een illustratie van het proces waarbij het zijdige genus terrein wint op het onzijdige, wat zich ook in de geschiedenis van het Engels heeft voorgedaan. In die taal heeft alleen het zijdige geslacht (*the*, cognaat met Nederlands *de*) overleefd. Mockro doet iets anders: die gebruikt het onzijdige lidwoord *het* bij een zijdig zelfstandig naamwoord *kaas*. De reden kan hier uiteraard niet de terreinwinst van het zijdige geslacht zijn. Hier zien we een ‘hersemantisering’ van het genus. De arbitrariteit van de genustoekenning wordt hier niet opgelost door een van beide genera overboord te gooien, maar door het

onderscheid semantisch transparanter te maken: hetzijdige genus wordt gebruikt voor telbare, welomlijnde objecten en bezielde wezens, terwijl het onzijdige genus geassocieerd wordt met stofnamen en abstracte entiteiten. Uit onderzoek blijkt dat beide verschijnselen voorkomen bij Marokkaanse etnolectsprekers (zie Van den Branden 2016). De hersemantisering bij adnominale elementen ('lidwoorden' en 'attributieve pronomina') doet zich al langer voor bij autochtone Nederlanders in de zelfstandige pronomina (*hij/zij/het*) (zie: Audring 2006; De Vos 2014; Kraaikamp 2017).

Migratie leidt tot taalverandering. Is dat een reden tot bezorgdheid? Is taalverandering een kwalijke zaak? Is taalverandering taalverloedering? Niet altijd. Om hard te maken dat het Frans zoveel slechter functioneert dan het Latijn of het Pools zoveel slechter dan het Oudkerkslavisch zou je je toevlucht moeten nemen tot nogal gewaagde argumenten. Je ziet ook dat geleerden en leken in het verleden beide kanten op hebben geargumenteed: voor de ene is een taal zonder bizarre morfologie beter, voor de andere is die juist armer. Verder is er ook nauwelijks bewijs dat taalverloedering slordige denkers zou opleveren. En evenmin dat morfologisch complexere talen complexer denkende sprekers opleveren. Maar een al te grote versplintering van de eenheid in de standaardtaal, kan natuurlijk wel gettoïsering in steden, sociale uitsluiting en communicatieproblemen opleveren. De meeste taalkundigen schuwen normatieve uitspraken en beperken zich tot het vaststellen van verandering. De morele waardering van contactgedreven taalverandering valt buiten hun domein. Dat betekent niet dat er wetenschappelijk niets interessants over te zeggen valt, natuurlijk.

Referenties

- Aitchison, J. (2012). *Language change. Progress or decay?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Audring, J. (2006). "Pronominal gender in spoken Dutch". In: *Journal of Germanic Linguistics*, 18 (2), p. 85-116.
- Bentz, C. & B. Winter (2013). "Languages with more second language learners tend to lose nominal case". In: *Language Dynamics and Change*, 3, p. 1-27.
- Branden, E. Van den (2016). *Variatie in het Nederlandse genus. Een multimethodologisch perspectief*. Leuven: KU Leuven. [Masterproef].
- Kraaikamp, M. (2017). *Semantic versus lexical gender: synchronic and diachronic variation in Germanic gender agreement*. Utrecht: LOT.
- Kusters, W. (2003). *Linguistic complexity: the influence of social change on verbal inflection*. Utrecht: LOT.
- Ruette, T. & F. Van de Velde (2013). "Moroccorp: tien miljoen woorden uit twee Marokkaans-Nederlandse chatkanalen". In: *Lexikos*, 23, p. 456-475.

11. Taal- en letterkunde

Trudgill, P. (2011). *Sociolinguistic typology*. Oxford: Oxford University Press.

Vos, L. De (2014). *Pronominal resemanticization in Dutch: a salience-driven redistribution of gender-marked pronouns*. Luik: Université de Liège. [Doctoraat].